

Urszula Lewczuk

Katedra Kryminalistyki

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego¹

CZYN Z ART. 291 K.K. JAKO ALTERNATYWA KWALIFIKACYJNA PRZESTĘPSTWA PRANIA PIENIĘDZY

Article 291 of the Penal Code as an alternative qualification for the crime of money laundering

Kwalifikacja czynu zabronionego związanego z paserstwem pozwala na omińnięcie odpowiedzialności grożącej za popełnienie czynu z art. 299 § 1 kodeksu karnego. Działaniem przestępczym w obu regulacjach prawnych są czyny wspólne bądź podobne, których głównym celem jest zbycie bądź pomoc w celu niewykrycia przez organy ścigania rzeczy pochodzących z czynu zabronionego. Obecnie obowiązujący przepis w polskim prawie karnym, części ogólnej kodeksu karnego, regulujący definicje rzeczy nie pozwala na rozróżnienie wprost przedmiotu czynu zabronionego. Brak dopracowanej regulacji prawnej definiującej środek płatniczy odmienny od przedmiotu rzeczy daje możliwość kwalifikacji prawnej środków pochodzących z przestępstwa jako czynu popełnionego z art. 291 § 1 kk., który wyczerpuje dyspozycję art. 299 § 1 k.k. Należy się zatem pochylić nad ową kwestią, która pozwala sprawcy przestępstwa prania pieniędzy uniknąć surowszej odpowiedzialności karnej.

Przestępstwo prania pieniędzy jest dość specyficznym czynem, albowiem nie występuje przy nim typowa zależność sprawca–pokrzywdzony, jest ono często określane jako tzw. przestępstwo bez ofiar. Otwarcie należy stwierdzić, że do penalizacji, i tym samym do zapoczątkowania walki z przestępstwem prania pieniędzy przyczyniła się Unia Europejska. Chęć kandydowania w szeregi członków Unii Europejskiej zmusiła Polskę do wdrożenia pewnych zobowiązań. Podpisując w Brukseli 16 grudnia 1991 r. umowę ustanawiającą stowarzyszenie pomiędzy Polską a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, tzw. Układ Europejski (*ang. Europe Agreement*), zobowiązaliśmy się do przyjęcia wyznaczonych przedmiotowym układem ram instytucjo-

---

¹ Realizująca doktorat w trybie eksternistycznym.

nalno-prawnych stosunków Polski z Unią Europejską². Część VI (współpraca gospodarcza) niniejszego układu, ujęta w art. 71–94, obejmowała współpracę w sektorze rolno-spożywczym, bankowym, ochronie środowiska, energetyce, nauce, technice, przemyśle, polityce walutowej, finansach, zwalczaniu handlu narkotykami i innych oraz odnosiła się do problematyki prania pieniędzy. Art. 85 Układu Europejskiego stanowił, że: „§ 1. Strony uzgadniają potrzebę podjęcia wszelkich wysiłków i współpracy w celu zapobiegania wykorzystywaniu ich systemów finansowych w celu legalizacji dochodów pochodzących z działalności przestępczej w ogóle, a z przestępstw związanych z narkotykami w szczególności. § 2. Współpraca w tej dziedzinie będzie obejmować pomoc administracyjną i techniczną w celu stworzenia odpowiednich norm przeciwko praktykom prania pieniędzy, równoważnych do tych, jakie zostały przyjęte w tej dziedzinie przez Wspólnotę i inne gremia międzynarodowe, w szczególności przez Grupę Roboczą do spraw Finansowych”³.

Przed wprowadzeniem 6 czerwca 1997 r. kodeksu karnego normującego w art. 299 przestępstwo prania pieniędzy za czyn ten sprawca podlegał odpowiedzialności karnej, początkowo na mocy art. 215 k.k. z 19 kwietnia 1969 r. (obecnie 291 k.k.), który stanowił: „kto rzecz uzyskaną z pomocą czynu zabronionego nabywa lub pomaga do jej zbycia albo w celu osiągnięcia korzyści majątkowej tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5”⁴. Jak widać, przepis ten nie uległ znaczącej zmianie poza usunięciem stwierdzenia „w celu osiągnięcia korzyści majątkowej” oraz zmniejszeniem okresu karalności. Ciekawszy jest fakt, że kodeks przewidywał kwalifikowany typ przestępstwa prania pieniędzy. Kolejnym krokiem do penalizacji owego czynu było wprowadzenie ustawy o ochronie obrotu gospodarczego. Prace nad ową ustawą miały na celu prawnokarną ochronę prawidłowego funkcjonowania systemu gospodarczego, lecz, jak się szybko okazało, były daremnym wysiłkiem. Uznano, że kategoria przestępstw gospodarczych wymaga poważniejszych i bardziej stanowczych kroków, ustawa więc szybko została uchylona. Niemniej jednak czyn prania pieniędzy został ujęty w art. 5 ustawy o ochronie obrotu gospodarczego, lecz niestety ustawodawca spojrzął na niego z krótkowzrocznej perspektywy. Ograniczono w nim katalog przestępstw bazowych do zorganizowanej przestępczości powiązanej z obrotem środkami odurzającymi lub psychotropowymi, fałszowa-

² M. Kaczmarski, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Krytyczne spojrzenie na taktyczne i prawne aspekty zwalczania prania pieniędzy w Polsce*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, s. 66–67.

³ Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z drugiej strony (Dz. U. 1994 Nr 11, poz. 38).

⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. 1969 Nr 13, poz. 94).

niem pieniędzy lub papierów wartościowych, wymuszaniem okupu albo handlem bronią⁵. W ostateczności przestępstwo prania pieniędzy wprowadzono do obecnie obowiązującego polskiego kodeksu karnego z dnia 6 czerwca 1997 r., jako czyn z art. 299. Do chwili obowiązywania w obecnej treści brzmienie przepisu ewaluowało na przestrzeni tych lat.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2015/849 z dnia 15 czerwca 2015 r. wprowadziła szereg nowych regulacji mających znacznie poprawić walkę z praniem pieniędzy, jednocześnie nakładając na strony obowiązek dostosowania prawa krajowego w sposób w niej określony. W konsekwencji powyższego weszła w życie nowa ustawa z dnia 1 marca 2018 r. w sprawie przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, która wprowadziła szereg nowych regulacji, utrudniających grupom przestępczym pranie pieniędzy, między innymi wprowadzając rejestr beneficjentów rzeczywistych, nakładając nacisk na procedurę weryfikacyjną oraz analizę ryzyka. Unormowała nowe w polskim prawie kwestie, np. waluty wirtualnej, natomiast nie reguluje przestępstwa prania pieniędzy *sensu stricto*.

Samą definicję prania pieniędzy w ujęciu normatywnym wprowadzono Zarządzeniem nr 16/92 Prezesa NBP z dnia z dnia 9 października 1992 r., w którego § 1 pkt 1 określono, iż jest to „sytuacja, która zachodzi wówczas, gdy ujawnione okoliczności wskazują, że lokowane w banku środki pieniężne lub inne wartości majątkowe pochodzą z przestępstwa, lub uczestnictwa w jego popełnieniu, albo że ich pochodzenie, stan lub przeznaczenie mają zostać ukryte z przyczyn mających związek z przestępstwem”⁶. Obecnie ustawa – Prawo bankowe z dnia 29 sierpnia 1997 r. w art. 106 zobowiązuje bank do przeciwdziałania czynowi przestępczemu, którym jest pranie pieniędzy⁷.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji prania pieniędzy, najczęściej przytaczana jest definicja E. Pływaczewskiego, według którego jest to „ukrywanie za pomocą różnorodnych działań nielegalnego pochodzenia uzyskanych korzyści, co warunkuje możliwość bezpiecznego (bezkarnego) ich włączenia do legalnego obrotu finansowego i gospodarczego”⁸. Ze względu na różnorodność metod prania pieniędzy, ich zróżnicowany charakter, a także ważną rolę postępu technologicznego bardzo trafna wydaje się definicja H. KołECKIEGO i R. JĘCZ – „dokonywanie w sposób zorganizowany wszelkiego rodza-

⁵ Ustawa z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Dz. U. 1994 Nr 126, poz. 615).

⁶ J. W. WóJCIK, *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2002, s. 23.

⁷ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz. U. z 2018 r., poz. 650).

⁸ E. Pływaczewski, *Proceder prania brudnych pieniędzy: studia i materiały*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 1993, s. 17.

ju działań polegających na nabyciu lub przeniesieniu praw w celu ukrycia dochodów pochodzących z nielegalnych źródeł i wprowadzenia ich do powszechnego obrotu gospodarczego”⁹.

W obecnie obowiązującym kodeksie karnym zjawisko prania pieniędzy poddano kryminalizacji w rozdziale XXXVI jako przestępstwo przeciwko obrotowi gospodarczemu. W myśl art. 299 § 1 zatem odpowiedzialności karnej podlega ten, „kto środki płatnicze, instrumenty finansowe, papiery wartościowe, wartości dewizowe, prawa majątkowe lub inne mienie ruchome lub nieruchomości pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego przyjmuje, posiada, używa, przekazuje lub wywozi za granicę, ukrywa, dokonuje ich transferu lub konwersji, pomaga do przenoszenia ich własności lub posiadania albo podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępczego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie zajęcie albo orzeczenie przepadku”¹⁰.

Przestępstwo paserstwa zostało przez polskich ustawodawców zakwalifikowane do „przestępstw przeciwko mieniu” (rozdział XXXV k.k.) i spenalizowane w art. 291. Polega ono na nabywaniu lub pomocy w zbyciu albo na przyjmowaniu lub pomocy w ukryciu rzeczy uzyskanej za pomocą czynu zabronionego¹¹. Niestosownie przyjmuje się, że przestępstwo paserstwa odnosi się przede wszystkim do rzeczy pochodzących z kradzieży, co powszechnie utarło się w świadomości społeczeństwa, a czego powodem może być fakt, że przedmioty tego czynu pochodzą najczęściej z przestępstw przeciwko mieniu, a w szczególności właśnie z kradzieży. Jak podkreśliła O. Górniok, „włączenie paserstwa do grupy przestępstw przeciwko mieniu nie przesądza, że przedmiotem ochrony tego przestępstwa jest przede wszystkim własność”¹². Przyglądając się wspomnianym przepisom prawnym, można dostrzec wspólne czyny sprawcze, co bardziej szczegółowo zostanie omówione w dalszej części artykułu.

W odniesieniu do przedmiotu ochrony kryminalizacja prania pieniędzy skupia się na prawidłowym funkcjonowaniu obrotu gospodarczego, które jest szczególnie narażone na negatywne konsekwencje tego czynu na skutek wprowadzenia do legalnie funkcjonującego obiegu środków pochodzących z prze-

⁹ H. Kołecki, R. Jęcz, *Rola i zadania Narodowego Banku Polskiego oraz systemu bankowego w procesie zwalczania procederu prania pieniędzy w Polsce. Podstawowe uwarunkowania i kierunki działań*, w: E. Pływaczewski (red.), *Proceder prania brudnych pieniędzy: studia i materiały*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 1993, s. 85–86.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2017 r., poz. 2204 z późn. zm.).

¹¹ Ibidem.

¹² O. Górniok, w: I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński (red.), *System prawa karnego, o przestępstwach w szczególności*, tom IV, cz. II, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa–Kraków–Wrocław 1989, s. 451.

stępstwa. Zarówno pranie pieniędzy, jak i paserstwo godzą w dobro wymiaru sprawiedliwości. Dotyczy to w szczególności sytuacji, kiedy sprawca dąży swoim zachowaniem do udaremnienia stwierdzenia przestępczego pochodzenia rzeczy (korzyści) lub uniemożliwienia wykrycia ich miejsca. Dodatkowo przepisy te chronią także interesy osób pokrzywdzonych przestępstwem. Niewątpliwie oba podniesione w niniejszym artykule czyny zabronione, a w szczególności ujęte w art. 299 k.k., uderzają w dobro prawnie chronione ich przestępstw bazowych. Czyny te może popełnić każda osoba zdolna do odpowiedzialności karnej (w obu przypadkach mamy do czynienia z przestępstwem powszechnym).

Przedmiotem przestępstwa prania pieniędzy są wyszczególnione w art. 299 § 1 k.k. środki płatnicze, instrumenty finansowe, papiery wartościowe, wartości dewizowe, prawa majątkowe oraz inne mienie ruchome i nieruchomości. W przypadku art. 291 § 1 k.k. przedmiotem wykonawczym jest rzecz, zarówno ruchoma, jak i nieruchoma, uzyskana za pomocą czynu zabronionego. W związku z faktem, iż w obu przepisach przedmiotem czynności karnych jest rzecz (pojęcie mienia ruchomego interpretowane jest jako rzecz¹³), należy pokusić się o zdefiniowanie tego pojęcia, co czyni w sposób legalny na gruncie prawa karnego art. 115 § 9, zgodnie z którym jest to „także polski lub obcy pieniądz lub inny środek płatniczy oraz dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej albo zawierającej obowiązek wypłaty kapitału, odsetek, udziału w zyskach albo stwierdzenie uczestnictwa w spółce”¹⁴. Sąd Najwyższy uznał, że pojęcie rzeczy ruchomej, pojawiające się w prawie karnym, należy interpretować w sensie cywilnoprawnym¹⁵. W kodeksie cywilnym zaś brak jest ścisłej definicji „rzeczy ruchomej”. Jest ona powszechnie definiowana jako rzecz niebędąca nieruchomością, a zatem, jak sama nazwa wskazuje, ma właściwość umożliwiającą jej fizyczne przeniesienie, przy zachowaniu warunku normalnego z niej korzystania¹⁶. Rzecz natomiast normuje art. 45 k.c., według którego jest to tylko podmiot materialny. W rozumieniu techniczno-prawnym cechuje się ona tym, że jest materialną częścią przyrody w stanie pierwotnym lub przetworzonym oraz musi ona zostać wyodrębniona z przyrody (w sposób naturalny lub sztuczny), w taki sposób, aby mogła prawnie samodzielnie funkcjonować¹⁷. Zgodnie z definicją J. Wasilkowskiego rzeczami są „materialne

¹³ M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 1599.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2017, poz. 2204 z późn. zm.).

¹⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2003 r., I KZP 21/03 (OSNKW 2004/1/1).

¹⁶ K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I: *Przepisy wprowadzające, część ogólna, własność i inne prawa rzeczowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 535.

¹⁷ U. Kalina-Prasznic (red.), *Encyklopedia prawa*, wyd. 4, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 733.

części przyrody w stanie pierwotnym lub przetworzonym, na tyle wyodrębnione (w sposób naturalny lub sztuczny), że w stosunkach społeczno-gospodarczych mogą być traktowane jako dobra samoistne¹⁸. W świetle tej definicji rzeczami nie mogą być *a contrario* dobra niematerialne, czyli w potocznym znaczeniu powietrze, dźwięk, utwór, albowiem nie mają charakteru samoistnego. Jakie odzwierciedlenie ma to w przypadku pieniądza jako szczególnego przedmiotu stosunków cywilnoprawnych? Okazuje się, że próba jego odzwierciedlenia rodzi wiele nieporozumień. Wydawać by się mogło, że pieniądź będący obiegowym środkiem płatniczym, w formie banknotu czy monety, jest *sui generis* rzeczą oznaczoną co do gatunku, a jego wartość wynika z gwarancji państwa (w przeciwieństwie do innych rzeczy). Na tym samym stanowisku stanął Sąd Najwyższy, uzasadniając, że powszechnie przyjmuje się, iż pieniądze jako środek płatniczy są wprawdzie rzeczami, ale są to rzeczy *sui generis*, ponieważ nie mają samoistnej wartości fizycznej, lecz wynika ona z określenia i gwarancji zapewnionej przez państwo¹⁹.

Powyższe wskazuje na to, że mimo iż ustawodawca w art. 115 § 9 k.k. rozszerzył definicję rzeczy, kwalifikując ją m.in. jako polski lub obcy pieniądź lub środek płatniczy, to nie doprowadził do rozstrzygnięcia problemu, który ma przełożenie na orzeczenia sądu w sprawach karnych. Sam termin „pieniądz” nie ma swojej definicji legalnej, a na gruncie literatury przedmiotu jest on pojmowany bardzo szeroko. Pieniądz jako znak pieniężny (np. banknot) jest rzeczą ruchomą, ale o bardzo specyficznym charakterze²⁰. Wojewódzki Sąd Administracyjny trafnie zaprezentował pogląd, iż pieniądza bezgotówkowego (bankowego, elektronicznego) nie można traktować jako rzeczy w rozumieniu art. 720 kodeksu cywilnego, lecz jako prawo majątkowe²¹. A zatem czy przenosząc powyższe na płaszczyznę prawa karnego, można zakwalifikować czyn w postaci posiadania na rachunku bankowym środków finansowych przez tzw. słupa jako przestępstwo paserstwa z art. 291 § 1 k.k.? Zgodnie z wykładnią literalną pojęcia rzeczy ruchomej, którą, jak już wspomniano, jest pieniądź oznaczony co do gatunku, czyli na przykład banknot, sam fakt posiadania środków finansowych na rachunku, czyli pieniądza bezgotówkowego, nie pozwala na zakwalifikowanie tego czynu jako paserstwa. Dopiero w momencie wypłaty z rachunku bankowego, kiedy banknot znajduje faktycznie w posiadaniu danej osoby, w myśl art. 291 § 1 k.k. można przyjąć, że rzecz (banknot) uzyskana za pomocą czynu zabronionego została nabyta lub następuje pomoc w jej zbyciu

¹⁸ J. Wasilkowski, *Zarys prawa rzeczowego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963, s. 8.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 1998 r., III CKN 49/98.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2007 r., II CSK 121/07.

²¹ Wyrok WSA z dnia 30 kwietnia 2009 r., III SA/WA 106/09.

albo zostaje przyjęta lub pomaga w jej ukryciu. Sytuacja wydaje się bardziej klarowna, jeśli popatrzymy na nią z punktu art. 299 § 1 k.k., zgodnie z którym czynem zabronionym, adekwatnie do opisanego przypadku, jest posiadanie środków płatniczych, ale i tutaj pojawia się problem. Polski ustawodawca, uznając za przedmiot przestępstwa prania pieniędzy środki płatnicze, nie zwrócił uwagi na ich definicję legalną. Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. – Prawo dewizowe, definiując „krajowe środki płatnicze”, uznała, że są nimi: waluta polska, czyli znaki pieniężne – banknoty i monety – będące w kraju prawnym środkiem płatniczym, a także wycofane z obiegu lub podlegające wymianie, oraz papiery wartościowe i inne dokumenty pełniące funkcję środka płatniczego wystawione w walucie polskiej²². W świetle analizy dotychczas przytoczonych definicji zasadne jest stwierdzenie, że pojęcie „rzecz ruchoma” wchłania pojęcie „środki płatnicze”, jak czyni to również zapis art. 115 § 9 k.k. Odmienne podejście można zauważyć w komentarzu do art. 45 k.c., gdzie pieniądź jako przedmiot stosunku cywilnoprawnego podzielono na jednostkę pieniężną oraz na znak pieniężny. Jednostką pieniężną jest zatem przedmiot niematerialny (w przeciwieństwie do znaku pieniężnego), będący abstrakcyjną jednostką wartości (miary), a przy tym środkiem płatniczym. Odniesienie tego podziału do pojęcia pieniądza w rozumieniu go jako środka płatniczego i miernika wartości pozwala przyjąć, że chodzi o jednostki pieniężne, zarówno w przypadku, kiedy występuje on ucieleśniony w formie banknotu, jak i w formie zapisu elektronicznego na rachunku bankowym. Reasumując, obrót jednostkami pieniężnymi jest równoznaczny z obrotem znakami pieniężnymi²³, a tymi w myśl art. 31 i 32 ustawy o Narodowym Banku Polskim są banknoty i monety opiekujące na złote i grosze, będące prawnymi środkami płatniczymi²⁴.

Zatem z punktu wykładni językowej obecnie obowiązujące przepisy kodeksu karnego (ani art. 291 § 1 k.k., ani art. 299 § 1 k.k.) nie pozwalają na uznanie posiadania na rachunku bankowym środków pieniężnych za działanie przestępcze. Natomiast ich wypłacenie z rachunku bankowego i uzyskanie środków płatniczych w postaci banknotów, czyli rzeczy, daje możliwość wyboru kwalifikacji prawnej takiego czynu jako przestępstwa paserstwa lub prania pieniędzy. Niedopracowanie przepisów, mimo ciągłych zmian w ostatnim czasie i zwrócenia uwagi na ryzyko, jakie pranie pieniędzy stwarza dla funkcjonowania nie tylko polskiego, ale i międzynarodowego systemu finansowego, pozwala przestępcom ponieść mniejszą odpowiedzialność karną. Czyn z art.

²² Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. – Prawo dewizowe (Dz. U. z 2018 r., poz. 650).

²³ K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I: *Przepisy wprowadzające, część ogólna, własność i inne prawa rzeczowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 539.

²⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz. U. z 2017 r., poz. 1373 z późn. zm.)

299 § 1 k.k. zagrożony jest karą do 8 lat pozbawienia wolności, a w razie działania z innymi osobami nawet do lat 10. Natomiast w odniesieniu do czynu z art. 291 § 1 k.k. jest to już tylko najwyżej 5 lat pobawienia wolności, jeśli przyjąć, że nie zostanie dopuszczona kwalifikacja z art. 292 k.k. (paserstwo nieumyślne), na co może powoływać się osoba – tzw. słup – będąca jedynie posiadaczem takiego rachunku, z którego wypłaciła banknoty. W przeciwieństwie do § 6 art. 299 k.k. przestępstwo paserstwa pomija odpowiedzialność karną w przypadku dopuszczenia się czynu zabronionego w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Jeżeli więc sprawca dzięki dokonaniu czynności sprawczej osiągnął korzyść majątkową, nie podlega karze z art. 291 k.k. Ustawodawca rezygnując z kwalifikowanego typu przestępstwa, w którym uczynienie stałego źródła dochodu byłoby okolicznością kwalifikującą, odsyła do klauzuli generalnej takiego postępowania, tj. do art. 65, w myśl którego „przepisy dotyczące wymiaru kary, środków karnych oraz środków związanych z poddaniem sprawcy próbie, przewidziane wobec sprawcy określonego w art. 64 § 2 (tzw. multirecydywa), stosuje się także do sprawcy, który z popełnienia przestępstwa uczynił sobie stałe źródło dochodu lub popełnia przestępstwa, działając w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnienie przestępstwa, oraz sprawcy przestępstwa o charakterze terrorystycznym”²⁵. Dla zaistnienia czynu paserstwa nie ma natomiast znaczenia znaczna lub wielka wartość rzeczy pochodzącej z przestępstwa. Ustawodawca dopuścił przypadek mniejszej wagi, a do kryteriów jego oceny można przyjąć niewielką wartość przedmiotu czynu, za co sprawcy grozi kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

Przedmioty wykonawcze art. 299 § 1 k.k. mają pochodzić z korzyści związanych z popełnieniem jakiegokolwiek czynu zabronionego w rozumieniu art. 115 § 1 k.k. lub 53 § 1 k.k.s. (czyn zabroniony przez polską ustawę karną, popełniony zarówno na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak też za granicą). Sąd powinien zatem zgodnie ze swoją samodzielnością jurysdykcyjną²⁶ udowodnić, że przedmiotowe elementy czynu „pierwotnego” pozwalają na zakwalifikowanie go do znamion konkretnego czynu zabronionego, oraz wskazać jego kwalifikację²⁷. Jak podkreśla M. Prengel, przestępstwem pierwotnym jest czyn popełniony przed przestępstwem prania pieniędzy lub równoległe z nim, a pochodzące zeń zyski, często nadmiernie wygenerowane, z punktu widzenia

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2017 r., poz. 2204 z późn. zm.).

²⁶ A. Grześkowiak, K. Wiak, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 1340.

²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2011 r., III KK 28/11, OSNKW 2011/11/101, LEX nr 1099304, Biul. SN 2011/12/13).

sprawcy stwarzają konieczność ich „pozornej legalizacji”²⁸. Nie należy zapominać, że konieczne jest wykazanie przestępstwa bazowego, o czym niestety zapominają prokuratorzy, biorąc niejednokrotnie pod uwagę wyłącznie dane przesłane od Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, który często opiera się tylko i wyłącznie na podejrzanych transakcjach na rachunku bankowym, wzbudzających podejrzenie, że zgromadzone na nim środki mogą (ale nie muszą) pochodzić z działalności przestępczej²⁹. Powyższe podejście prowadzi do wielu błędów i nieprawidłowości w postępowaniach karnych, co powoduje, że takie sprawy ciągną się latami, a w konsekwencji trudno jest przypisać sprawcy winę popełnienia czynu z art. 299 k.k.

Na uwagę zasługuje często poruszana kwestia sporna wykładni wartości majątkowych określonych w artykule 299 § 1 k.k. jako „pochodzące z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego”, narzucająca często pogląd, że dobra uzyskane w sposób bezpośredni z przestępstwa nie mogą być przedmiotem czynności wykonawczych prania pieniędzy³⁰. Na takim stanowisku stoi J. Wojciechowski, który uważa, że przedmiotem przestępstwa prania pieniędzy nie mogą być korzyści pochodzące bezpośrednio z czynu zabronionego, gdyż ich nabywanie, przyjmowanie lub pomoc w zbyciu czy też ukryciu jest czynnością sprawczą z art. 291 k.k.³¹ Jeżeli więc przyjmiemy, że pieniądze uzyskane z popełnienia czynu zabronionego, np. sprzedaży narkotyków, broni, korupcji itp., są korzyścią pochodzącą bezpośrednio z czynu zabronionego, to zgodnie z przedstawionym powyżej stanowiskiem, aby czyn mógł podlegać kwalifikacji prawnej z art. 291 § 1 k.k., korzyść tę musiałaby przyjąć bądź nabyć osoba trzecia, gdyż sprawcą przestępstwa z art. 291 § 1 k.k. nie może być ten, kto dokonał czynu, z którego korzyść pochodzi³². Jaka natomiast czynność musi zaistnieć, aby taka korzyść jak pieniądze uzyskane z przestępstwa stanowiła korzyść pośrednią? Stwierdzenie J. Wojciechowskiego wydaje się w tym przypadku niesłuszne, pozwala bowiem w bardzo prosty sposób ominąć odpowiedzialność sprawcy za czyn jako pranie pieniędzy. Trafnie więc uznał Sąd Najwyższy, że wymienione w art. 299 § 1 k.k. rodzaje przedmiotów wykonawczych mogą pochodzić bezpośrednio lub pośrednio z popełnienia czynu

²⁸ M. Prengel, *Środki zwalczania przestępczości prania pieniędzy w ujęciu prawnoporównawczym*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2003, s. 322–328.

²⁹ https://www.mf.gov.pl/c/document_library/get_file?uuid=f1a495c9-691d-414f-841a-d3e6fca89ba8&groupId=764034, s. 17–23 (stan na dzień 01.06.2018 r.).

³⁰ T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo NexisNexis, Warszawa 2008, s. 642.

³¹ J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Wydawnictwo Librata, Warszawa 2000, s. 564.

³² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1986 r., I KR 44/86 (OSNKW 1987/7-8/70).

zabronionego³³. W przypadku art. 291 k.k. nie ma wprost odniesienia do kwestii sposobu pochodzenia rzeczy, ale orzecznictwo Sądu Najwyższego przyjęło kierunek wykładni, że przedmiotem paserstwa może być tylko rzecz uzyskana bezpośrednio z przestępstwa, ale nie traci ona takiego charakteru, gdy zostanie uzyskana w postaci przetworzonej³⁴.

Ostatnią nowelizacją przepisu art. 299 k.k., która weszła w życie 13 lutego 2016 r., ustawodawca rozszerzył katalog czynności sprawczych o takie jak: „posiada”, „używa”, „ukrywa” „dokonuje ich transferu lub konwersji”. Ponadto dodał zachowania przestępcze odpowiadające czynom wymienionym w art. 291 § 1 k.k., pozostawiając tym samym niedoprecyzowanie i niespójność obu przepisów prawnych, co może rodzić spór interpretacyjny prowadzący do negatywnych konsekwencji w ramach kwalifikacji prawnej. Ponadto dodane w § 1 art. 299 k.k. czynności w postaci czasowników „posiada” i „używa” są tożsame z obowiązującym wcześniej (i obecnie) zwrotem „przyjmuje”, przez który rozumie się wejście we władztwo faktyczne, czyli możliwość władania rzeczą. Znajduje to swoje uzasadnienie na gruncie prawa cywilnego, w art. k.c. normującego „posiadanie” jako faktyczne władanie rzeczą w charakterze właściciela (posiadacza samoistnego) oraz użytkownika, zastawnika, najemcy, dzierżawcy lub mającego inne prawo, z którym łączy się określone władztwo nad cudzą rzeczą (posiadacz zależny)³⁵. Z czynem przestępczym „przyjęcia” mamy do czynienia również przy paserstwie. Nabycie rzeczy natomiast polega na uzyskaniu nad nią władztwa za zgodą nabywcy (przeważnie poprzez sprzedaż, zamianę lub darowiznę), a więc czyn będzie dokonany z chwilą przeniesienia posiadania³⁶. Takie stwierdzenia jak „pomaga w ukryciu”, „pomaga w zbyciu”, będące znamionami wykonawczymi czynu z art. 291 § 1 k.k., są tożsame z tymi z art. 299 § 1 k.k., tj. „ukrywa”, „pomaga do przenoszenia ich własności lub posiadania”, „podejmuje inne czynności, które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępczego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich ukrycie, zajęcie albo orzeczenie przepadku”. Do katalogu tych czynności możemy zaliczyć wszelkie działania mające ukryć rzecz, również udzielenie wszelkich informacji o dogodnym miejscu, nabywcy, udostępnienie skrytki, samochodu. Wszystkie te wymienione czynności sprawcze mają jeden cel – niedopuszczenie do ich ujawnienia, wykrycia i w konsekwencji za-

³³ Uchwała Sądu Najwyższego, zasada prawna z dnia 18 grudnia 2013 r., I KPZ, 19/13 (OSNKW 2014/1/1).

³⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1984 r., II KR 100/84 (OSNKW 1985/11-12/94).

³⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2014 r., poz. 121 z późn. zm.).

³⁶ T. Oczowski, w: R.A. Stefański (red.), *Komentarze kodeksowe. Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 1689.

jęcia przez organy ścigania, a co za tym idzie, również zabezpieczenia środków dowodowych i w końcu przypisania winy sprawcy. Pomocnictwo w przeniesieniu własności lub posiadania z art. 299 § 1 k.k. pokrywa się z czynem penalizowanym w art. 291 § 1 k.k. („pomoc do jej zbycia lub ukrycia”), kiedy dojdzie do przekazania władztwa nad rzeczą innej osobie, np. przez sprzedaż czy darowiznę, choć samo przyjęcie może już być pomocą w zbyciu czy ukryciu rzeczy/korzyści przez przeniesienie własności lub posiadania. Jak stwierdził Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 24 czerwca 2015 r., zwrot „które mogą udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępczego pochodzenia lub miejsca umieszczenia, ich wykrycie, zajęcie lub orzeczenie przypadku” określa tylko „inne czynności”³⁷. A zatem wymienione czynności sprawcze przestępstwa prania pieniędzy są – można by powiedzieć – „niezależne” od przytoczonego powyżej zwrotu. Nie musi wystąpić warunek celowy danego postępowania, polegający na uniemożliwieniu ujawnienia przedmiotów wykonawczych z art. 299 k.k. Stąd wynika, że przestępstwo to ma charakter formalny. Aby jednak do prania pieniędzy doszło, musi nastąpić, jak już wspomniano wyżej, popełnienie przestępstwa bazowego. Takie same przesłanki muszą zaistnieć, aby wypełnić znamiona czynu paserstwa z art. 291 k.k., a zatem inna osoba musi wcześniej dopuścić się popełnienia innego czynu zabronionego, w wyniku którego uzyskała jakąś rzecz³⁸. Oba czyny zabronione, zarówno pranie pieniędzy, jak i paserstwo, do realizacji swych znamion wymagają zaistnienia przestępstwa pierwotnego. Różnica polega tylko na osobie sprawcy: w przypadku czynu z art. 299 k.k. może nim być zarówno osoba niezwiązana bezpośrednio z popełnieniem innego – bazowego przestępstwa, jak i osoba, która tego czynu się dopuściła, oraz, jak rozstrzygnął Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów, również „sprawca czynu zabronionego, z którego popełnieniem związana jest korzyść stanowiąca przedmiot czynności wykonawczej”³⁹. Sprawcą przestępstwa paserstwa nie może być natomiast osoba, od której pochodzi rzecz. Warunkiem jego zaistnienia jest świadomość (i wola) sprawcy, że takim zachowaniem pomaga on innej osobie w ukryciu rzeczy albo co najmniej godzi się na to; do poniesienia odpowiedzialności z art. 291 k.k. nie wystarczy samo działanie mające na celu uniemożliwienie organom ścigania wykrycia rzeczy⁴⁰.

³⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2015 r., IKZP 5/15 (OSNKW 2015/7/55).

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2007 r., III KK 9/07, LEX nr 310241.

³⁹ Uchwała Sądu Najwyższego, zasada prawna z dnia 18 grudnia 2013 r., I KPZ, 19/13 (OSNKW 2014/1/1).

⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2011 r., III KK, 360/10, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 11, poz. 8.

Ustawodawca powinien pochylić się nad przedstawionym problemem, rodzącym wiele nieścisłości w przepisach prawa polskiego. Już na etapie pracy nad kodeksem karnym z 6 czerwca 1997 r. należało zwrócić uwagę na różnice w czynach przestępczych paserstwa i prania pieniędzy, rozszerzenie katalogu przedmiotów przestępstwa i doprecyzowanie oraz wprowadzenie ich legalnych definicji. W katalogu przedmiotów przestępstwa z art. 299 § 1 k.k. z pewnością powinien znaleźć się pieniądź bezgotówkowy, który został wprowadzony do prawa polskiego ustawą o usługach płatniczych. Na podstawie jej art. 2 pkt 21a jest to wartość pieniądza przechowywana elektronicznie, w tym magnetycznie, wydawana, z obowiązkiem jej wykupu, w celu dokonywania transakcji płatniczych, akceptowana przez podmioty inne niż wyłącznie wydawca pieniądza elektronicznego⁴¹. Wprowadzenie pojęcia „środki pieniężne” na oznaczenie abstrakcyjnych jednostek pieniężnych odnotowanych na rachunku bankowym ograniczyłoby dywagacje interpretacyjne. Ponadto wprowadzenie czynów przestępczych takich jak dokonywanie transakcji płatniczych czy zleceń płatniczych w znacznym stopniu zniwelowałoby problem na gruncie prowadzonych procesów karnych i wyjaśniło sporne kwestie interpretacyjne, nie pozostawiając niedookreślonego elementu „innych czynności”. Taka formuła przepisu ograniczyłaby przeciwstawne interpretacje, mające negatywny wpływ na praktykę sadową. Sprawcy przestępczości gospodarczej należą bowiem do „białych kołnierzyków”, czyli takich, którzy dopuszczają się przestępstw, nie wzbudzając podejrzeń, że ich czyny są niezgodne z obowiązującym prawem. Zachowanie takich pozorów wymaga od nich ciągłej pracy intelektualnej i sprytu. Ustawodawca nie powinien pozwalać sobie na rutynę w formułowaniu przepisów prawa, gdyż każda pozostawiona luka zostanie przez sprawców tych przestępstw wykorzystana. Bardzo szybki postęp techniki ułatwia przestępczość, więc i prawo powinno być aktualizowane w miarę zachodzących zmian. Można by tutaj podać na przykład definicję „kryptowaluty” i zadać pytanie, dlaczego ustawodawca tak późno podjął skuteczne kroki. Penalizowanie pewnych zachowań powinno przewidywać negatywny skutek jego dokonania. Należy pamiętać, że sprawcę ogranicza tylko jego własna wiedza, kreatywność i kapitał, natomiast organy ścigania opierają się na obowiązujących przepisach, które powinny być sprecyzowane, przejrzyste i dokładnie określać przestępcze zachowanie i przedmiot przestępstwa, nie pozostawiając żadnych wątpliwości, które mogłyby zostać wykorzystywane do ominięcia odpowiedzialności karnej.

---

⁴¹ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz. U. z 2017 r., poz. 2003 z późn. zm.).

Streszczenie

Artykuł porusza problematykę kwalifikacji prawnej przestępstwa prania pieniędzy, wyczerpującego znamiona czynu zabronionego zarówno z art. 299 k.k., jak i 291 k.k. Ryzyko związane z przestępczością *stricte* kryminalną spowodowało, że grupy przestępcze zmieniły sposób działania, wykorzystując tzw. białe kołnierzyki, aby nie wzbudzać podejrzeń i dzięki temu zminimalizować ryzyko ujawnienia ich przestępczych działań. Nieograniczone możliwości grup przestępczych, pozwalające na korzystanie z nowych technologii, kreatywności, wiedzy specjalistów, stawiają przed ustawodawcą wyzwanie dopasowania i jednocześnie uszczelnienia przepisów prawa, tak aby sprawca przestępstwa skutecznie poniósł odpowiedzialność karną. Unormowanie nowych zachowań jako czynów przestępczych czy poszerzenie katalogu ich przedmiotów okazuje się niewystarczające. Należy zwrócić szczególną uwagę na to, czy interpretacja przepisów nie zostanie wykorzystana w celu uniknięcia przez sprawcę odpowiedzialności za popełniony czyn przestępczy.

Słowa kluczowe: pranie pieniędzy, paserstwo, czyn zabroniony, kwalifikacja prawna, środki pieniężne

Summary

The article raises a problem of legal qualification of money laundering crime, which bears attributes of an offence, both under from Article 299 of the Penal Code and Article 291 of the Penal Code. The risk associated with crime caused changes in activity of criminal groups involved in the so-called "white collar" who aim to minimize their risk not attracting suspicion. Unlimited possibilities of criminal groups provided by the use of new technology and specialists' knowledge impose on the legislator the challenge of tightening the relevant legal provisions so that the perpetrators take responsibility effectively.

Current efforts turn to be, however, insufficient, as new behaviours emerge. In order to provide better security, particular attention should be paid to the interpretation of the existing provisions so that the perpetrators will not avoid responsibility for their crimes.

Keywords: money laundering, fencing, prohibited act, legal qualification, monetary means

Bibliografia

Literatura

- Bojarski T., Michalska-Warias A., Piórkowska-Flieger J., Szwarczyk M., *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo NexisNexis, Warszawa 2008.
- Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Górnioł O., w: I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński (red.), *System prawa karnego, o przestępstwach w szczególności*, t. IV, cz. II, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa–Kraków–Wrocław 1989.
- Grześkowiak A., Wiak K., *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015.

- Kaczmarek M., *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Krytyczne spojrzenie na taktyczne i prawne aspekty zwalczania prania pieniędzy w Polsce*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.
- Kalina-Prasznik U. (red.), *Encyklopedia prawa*, wyd. 4, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007.
- Kołecki H., Jęcz R., *Rola i zadania Narodowego Banku Polskiego oraz systemu bankowego w procesie zwalczania procederu prania pieniędzy w Polsce. Podstawowe uwarunkowania i kierunki działań*, w: E. Pływaczewski (red.), *Proceder prania brudnych pieniędzy: studia i materiały*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 1993.
- Oczowski T., w: R.A. Stefański (red.), *Komentarze kodeksowe. Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, t. I: Przepisy wprowadzające, część ogólna, własność i inne prawa rzeczowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Pływaczewski E. (red.), *Proceder prania brudnych pieniędzy: studia i materiały*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 1993.
- Prengel M., *Środki zwalczania przestępczości prania pieniędzy w ujęciu prawnoporównawczym*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2003.
- Wasilkowski J., *Zarys prawa rzeczowego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963.
- Wojciechowski J., *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Wydawnictwo Librata, Warszawa 2000.
- Wójcik J.W., *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2002.

Źródła

- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2015 r., IKZP 5/15 (OSNKW 2015/7/55).
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2003 r., I KZP 21/03 (OSNKW 2004/1/1).
- Uchwała Sądu Najwyższego, zasada prawna z dnia 18 grudnia 2013 r., I KPZ, 19/13, (OSNKW 2014/1/1).
- Układ Europejski ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z drugiej strony (Dz. U. 1994 Nr 11, poz. 38).
- Ustawa z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Dz. U. 1994 Nr 126, poz. 615).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. 1969 Nr 13, poz. 94).
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz. U. z 2017 r., poz. 2003 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2014 r., poz. 121 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. – Prawo dewizowe (Dz. U. z 2018 r., poz. 650).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz. U. z 2018 r., poz. 650).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz. U. z 2017 r., poz. 1373 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2017, poz. 2204 z późn. zm.).

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1986 r., I KR 44/86 (OSNKW 1987/7-8/70).

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1984 r., II KR 100/84 (OSNKW 1985/11-12/94).

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2011 r., III KK, 360/10, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 11, poz. 8.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2007 r., III KK 9/07, LEX nr 310241.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 1998 r., III CKN 49/98.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2011 r., III KK 28/11, OSNKW 2011/11/101, LEX nr 1099304, Biul. SN 2011/12/13.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2007 r., II CSK 121/07.

Wyrok WSA z dnia 30 kwietnia 2009 r., III SA/WA 106/09.

Internet

https://www.mf.gov.pl/c/document_library/get_file?uuid=f1a495c9-691d-414f-841a-d3e6fca89ba8&groupId=764034, s. 17–23 (stan na dzień 01.06.2018).